

Magyarok a Kárpátalján

A terület megnevezése az évszázad folyamán többször is változott: neveztek magyar Rusznak, Kárpáti Rusznak, Kárpátontúli területnek, Kárpát-Ukrajnának stb. Jelenleg is három megnevezés él a használatban: a hivatalos ukrán név Zakarpattya, a hivatalos magyar név – Kárpátontúli terület és a magyar köznyelvben használatos – Kárpátalja. Ez utóbbival találkozunk újabban a sajtó, a rádió, a televízió nyelvében.

Attól függetlenül, hogyan nevezzük ezt a vidéket, tény, hogy csodálatosan szép vidék; erdőivel, hegyeivel, folyóival, szanatóriumaival, üdülőivel, a múlt megannyi emlékével, múzeumaival, sajátos kultúrájával vonzza az embereket. Európa közepén helyezkedik el. Területe 12,8 ezer km², négy állammal határos: Lengyelországgal (33 km), Csehországgal és Szlovákiával (98 km), Magyarországgal (130 km) és Romániával (205 km).

Az 1989. január 12-i népszámlálás adatai szerint lakosságának száma 1 millió 252 ezer. Nemzetiségi megoszlás szerint: 77,8% ukránok, 13,7% magyarok, 3,6% oroszok, 2,3% románok, 0,7% szlovákok, 0,5% cigányok, 0,3% zsidók, 0,3% németek, 0,8% egyéb nemzetiségűek. Összesen 42 nemzetiség képviselői élnek a területen.

Kárpátalja 13 járásra oszlik: ungvári (191 ezer), munkácsi (190 ezer), beregszászi (86 ezer), nagyszőlősi (113 ezer), ilosvai (97 ezer), perecsenyi (33 ezer), nagybereznai (31 ezer), szolyvai (56 ezer), técsői (165 ezer), huszti (126 ezer), volóci (27 ezer), mezsgorjei (51 ezer), rahói (86 ezer). Nagyobb városai: Ungvár (117 ezer), Munkács (85 ezer), Técső (45 ezer), Huszt (39 ezer), Rahó (39 ezer), Nagyszőlős (37 ezer), Beregszász (33 ezer), Ilosva (25 ezer), Szolyva (22 ezer). A magyar ajkú lakosság főleg a beregszászi (71,3%), az ungvári (38,1%), a nagyszőlősi (26,3%), a munkácsi (12,4%) járásban él. A nagybereznai, a perecsenyi, a volóci és a mezsgorjei járásban magyarok nem élnek, illetőleg pár családra tehető a számuk.

A terület folyói: a Tisza, az Ung, a Latorica, a Borzsa, a Tereblja, a Rika, a Tereszva. Hegyvidékének háromnegyed részét a Kárpátok hegygerince alkotja. Hágói: Uzsoki (889 m), Vereckei (841 m), Volóci (1014 m), Toronyai (941 m), Jablonecki, illetve Tatár-hágó (931 m). A Kárpátok legmagasabb csúcsa a Hoverla (2058 m). Legalacsonyabb pontja Javorovo – 103 m a tengerszint fölött.

Az ukránok után tehát a területen a magyarok vannak számbeli többségben. Az 1959-es népszámlálás szerint számuk 154 700, az 1979-es szerint 158 000, az 1989-es szerint pedig 165 000 volt. Tudnunk kell, hogy a vegyes házasságok száma kb. 5 ezer, s a gyermekek nemzetiségét aszerint írják be, milyen nemzetiséghez tartozónak vallják magukat 16. életévük betöltésekor. Ilyen alapon a magyar sajtó mintegy 200 ezer magyarról ír.

A Kárpátalján élő magyarok helyzetéről képet alkothatunk, ha számba vesszük, milyen sajtótermékek jelennek meg, van-e magyar nyelvű rádiózás, tv, kulturális és tudományos intézmények.

Két területi lap jelenik meg: a Kárpáti Igaz Szó és a Kárpátontúli Ifjúság. 3 járási lap: Ung-vidéki Hírek (ungvári járás), Beregi Hírek (beregszászi járás), a Szőlősi Hírek (nagyszőlősi járás). Most Panoráma címmel új lap indult a munkácsi járásban. Beregszászban amatőr népszínház tevékenykedik. Tavaly 16 magyar fiatal kezdte meg tanulmányait a Kijevi Színművészeti Főiskolán, akik Magyarországon kapnak majd kiegészítő képzést. Minden nagyobb településen öntevékeny népi együttesek vannak. A területi filharmóniának magyar csoportja is van, akiket Magyar melódiák néven ismer a közönség.

Két könyvkiadó foglalkozik magyar nyelvű kiadással: a Kárpáti és a Ragyanszka Skola. Mindkettő szoros együttműködést épített ki magyarországi kiadókkal. A Kárpáti Kiadó például 17 millió könyvet adott ki magyarul, főleg szépirodalmat. A Ragyanszka Skola magyar nyelvű tankönyvkiadással foglalkozik.

Kárpátalján jelenleg mintegy 70 magyar nyelvű prózaíró és költőt tartunk számon. A Sugaras utakon című gyűjteményben – 1985-ben jelent meg a Kárpáti Kiadó gondozásában, az ungvári egyetem magyar filológiai tanszékének válogatásában, s amely az első magyar irodalmi antológia is egyben e területről – 35 alkotó kapott helyet: többek között Kovács Vilmos, Balla László, Balla D. Károly, Szalai Borbála, Füzesi Magda, Sütő Kálmán, Finta Éva, Dupka György, Vári Fábián László, Balogh Balázs, Kecskés Béla, Nagy Zoltán. A terület alkotóinak publikációs lehetőségei: irodalmi melléklete van a Kárpáti Igaz Szó című napilapnak, évente megjelenik most már az Évgyűrűk című irodalmi gyűjtemény, a Kalendárium is rendszeresen közli írásait; nemrég indult meg Magyarországon a Hatodik Sip című folyóirat és a Kárpátalja című újság.

Az ungvári rádió heti 9 óra 40 percben, a televízió pedig heti 2 órában sugároz magyar nyelvű műsort. Kárpátalja magyar művészei közül említést érdemel Cipola Gizella, a kijevei operaház énekesnője, Balogh Klára és Kustán Péter ungvári koreográfusok; Márton István és Zádor Dezső zeneszerzők; Boksay József, Erdélyi Béla, Koczka András, Sütő János, Soltész Zoltán, Petky Sándor, Garanyi József, Kassai Antal, Veress Miklós, Balla Pál festőművészek; Horváth Anna, Hidi Endre, Ortutay Zsuzsa, Penckofer János keramikusok.

A kultúra alapja természetesen az oktatás. Kárpátalján jelenleg 90 magyar tannyelvű iskolát tartunk számon, ebből 52 (13 szakközépiskola, 26 nyolcosztályos és 13 alapiskola) tisztán magyar tannyelvű, a többi vegyes (magyar–oroszl, magyar–ukrán, magyar–oroszl–ukrán) tannyelvű. A tanulók létszáma 20 ezer. A jövőben várható a magyar tannyelvű iskolák számának növekedése. Az 1990–91-es tanévben például 10 helységben (ungvári, szolyvai, rahói járás) indultak meg magyar tannyelvű első osztályok. 1988-tól önálló tantárgyként tanulják az iskolákban Magyarország történetét, nőtt az anyanyelvi órák száma. Tekintettel a terület sajátosságaira, a magyar tannyelvű iskolákban az orosz és nyugat-európai nyelvek tanítása mellett bevezetik az ukrán nyelvet, s ezzel párhuzamosan szó van a magyar nyelv bevezetéséről a vegyes tannyelvű iskolákban kötelező tantárgyként, az orosz és ukrán tannyelvű iskolákban fakultatív alapon. A bölcsődékben és az óvodákban is indulnak magyar nyelvű csoportok.

A területen igen megnőtt az érdeklődés a magyar nyelv iránt. Sok munkahelyen szerveztek magyar nyelvi tanfolyamot, ezt természetesen figyelembe vette az ungvári magyar filológiai tanszék és az ungvári Szovjet Hungarológiai Központ, s magyar nyelvű tankönyvet állított össze kezdőknek. Tankönyv és kétnyelvű szótár készül ukrán és magyar nyelvből a kisiskolások számára is.

Kárpátalján sok szakközépiskola működik, ezek közül a munkácsi tanító- és óvónőképzőben folyik magyar nyelven az oktatás, idén kezdődött meg a magyar nyelvű tanítás az ungvári művelődési szakiskolában.

Kárpátalja tudományos és kulturális életében fontos szerepet játszik az Ungvári Állami Egyetem, amely 1945. október 18-án nyitotta meg kapuit. A bölcsészkaron 1963-ban indult meg a magyar szakos képzés 20 hallgatóval nappali tagozaton. 1969-ben megnyílt a levelező tagozat is, ettől kezdve 10–10 diákok vesznek fel a nappali és a levelező tagozatra. 1965-től külön magyar tanszéke van a bölcsészkaroknak. 1977-től magyar filológiai tanszék a neve, melyet én 1966-tól vezetek. 1968-ban aspirantúra nyílt a tanszék mellett. Jelenleg 7 tanár és 2 laboráns tartozik hozzá. Eddig 443 fiatal kapott itt magyar szakos tanári diplomát, azóta főleg iskolákban dolgoznak, szerkesztőségekben, párt- és tanácsi szervezetben.

Meg kell említenem, hogy nálunk a képzés egyszakos: magyar nyelv és irodalom. Tantárgyaink között ilyen diszciplínák szerepelnek: mai magyar nyelv, bevezetés az irodalom- és nyelvtudományba, általános nyelvészet, nyelvtörténet, nyelvjárási, az irodalomtanítás módszertana, irodalomelmélet, népköltészet stb.; társadalmi tudományok, orosz, ukrán nyelv és irodalom, világirodalom stb. A hallgatók számára különböző speciális kollégiumokat és szemináriumokat tartunk.

A tanszéken létrejöttek a feltételek a tudományos munka folytatására. 1970–1976 között három kötetben jelent meg az *Ukrán–magyar nyelvi kapcsolatok* című monográfia, amely pozitív értékelést kapott több európai országban. Folyik a kárpátaljai magyar népköltészet gyűjtése és tanulmányozása. E munka eredménye kb. 500 tudományos és újságcikk. Kiadtuk a *Három arany nyelvész* mesegyűjteményt. Vaszőcsik Vera és Lizanec Petro 1974-ben megjelentették a *Kárpátontúli magyar népballadák* című gyűjteményt. Zékány Imre és Laver Vaszil közösen adták ki az *Oroszl–ukrán–magyar frazeológiai szótárt*.

Már elkészült a *Kárpátontúli magyar nyelvjárási atlasza* című háromkötetes munka, amely 1260 nyelvészeti térképet (lexikait és szemantikait), valamint minden szó kommentárját és indexét tartalmazza. Előkészületben van a *Kárpátontúli magyar nyelvjárási szótárának* 2. kötete, amely kb. 40 000 szócikket tartalmaz. Mindkét munka kiadásra vár.

Gyakran megkérdezznek, mi a jövője a magyar szaknak, nem zárják be? Azt válaszolom, hogy a magyar szak perspektivikus. Létfontosságává lett a tanszék tevékenységi körének bővítése, a magyar–oroszl–ukrán kulturális kapcsolatoknak a tanulmányozása. Megfelelő fóruma lehet ennek a hungarológiai központ, amelynek megnyitásáról 1988. január 14-én hoztak határozatot.

Miért éppen Ungvár városában alakult meg a hungarológiai központ? Több okból is. Először: egyetemünkön 1963-ban nyílt meg a magyar tagozat, 1965-ben pedig megalakult az

egyetlen magyar tanszék a Szovjetunióban, amely magyar nyelv- és irodalom szakos tanárokat képez, az itt végzett szakemberek közül sokan lettek újságírók, könyvkiadók, szerkesztők, idegenvezetők stb. A magyar filológiai tanszékeken az oktatói munka mellett rendszeres kutatás is folyik.

Másodszor: Kárpátján több mint 160 ezer magyar él, ez a Szovjetunióban élő magyarok 98%-át teszi ki. Az itt élő magyarok több évszázad óta közvetlen kapcsolatban vannak különböző szláv és nem szláv nyelvű népekkel. Eddig a kapcsolatok vizsgálatában voltak bizonyos szubjektív elemek, ezért úgy véljük, hogy a hungarológiai központ tudományos munkatársai teljes felelősséggel látnak a kapcsolatok objektív tanulmányozásához nyelvi, irodalmi, néprajzi, történelmi stb. szempontból egyaránt. Feladatunk e terület anyagi és szellemi kultúrájának kutatása. Természetesen számítunk a magyarországi szakemberek segítségére is. Közös vizsgálódásaink hozzájárulnak a Kárpát-medence településtörténeti kérdéseinek tisztázásához. Munkák eredményeként a hungarológia alapvető értékű anyaggal gazdagodik majd.

Tudományos munánk hatékonyságának növelése érdekében az USZSZK Felső- és Középfokú Oktatásügyi Minisztériuma 10 státust jelölt ki számunkra, lehetőség van arra is, hogy a kandidátusi és a doktori fokozattal rendelkező oktatók is részt vállaljanak a munkában. A munkatársak száma a jövőben remélhetőleg növekedni fog, kb. 15–20 főig, s akkor esetleg Hungarológiai Intézetté fejlődhet a központ.

Milyen feladatok teljesítésére vállalkozik a Szovjet Hungarológiai Központ? Elsősorban a hazai hungarológus szakemberek számára kívánunk tudományos bázisként működni. Másodszorban számítunk a Magyar Köztársaság és más hungarológiai központokkal rendelkező országok tudósainak együttműködésére.

Az előttünk álló feladatok között kulcsfontosságúnak tartjuk az országunkban folyó hungarológiai kutatások összehangolását. E célból alakítottuk meg a 37 tagú Szovjet Hungarológiai Bizottságot, amelynek Tartutól Jerevánig, Ungvártól Kemerovóig minden olyan városban vannak tagjai, ahol hungarológiai jellegű tudományos kutatómunka folyik. E kutatások eredményeit félevenként megjelenő folyóiratunk *A szovjet hungarológiai kérdései* fogja publikálni.

Hangsúlyozni kívánjuk tovább, hogy a központ fő feladatai közé sorolja azoknak a kapcsolatoknak a sokoldalú tanulmányozását, amely kialakult a történelem során a Kárpátján élő magyarok, ukránok és más nemzetiségek anyagi és szellemi kultúrája között. A tényekből szerenénk kiindulni. Anyaggyűjtéssel, levéltári munkával akarjuk kezdeni. A ránk váró munkának megvannak a tárgyi feltételei: gazdag népköltészeti és néprajzi anyag, irodalmi és művelődési hagyományok, ősymotmányok, régi kéziratok, levéltári dokumentumok állnak rendelkezésünkre. Nem mellékes körülmény az sem, hogy területünkön egy tömbben él a magyar lakosság, ez jelenti majd tevékenységünkhöz a nélkülözhetetlen hátteret.

A hungarológiai központ szoros kapcsolatot kíván kiépíteni az iskolákban tevékenykedő tanárokkal, a járási és megyei lapok munkatársaival, a rádióval és televízióval, a Kárpáti Könyvkiadóval és a tankönyvkiadóval, a tanügyi szervekkel, a Tanári Továbbképző Intézettel, a Kárpátaljai Magyarok Kulturális Szövetségével és más társadalmi szervekkel, intézményekkel.

Bár vannak eredményeink, úgy gondoljuk, még több a teendőnk: korszerűsíteni kell az oktatást, s ennek érdekében a tankönyveket, a módszertani útmutatókat a mai és a holnapi igényekhez szükséges igazítani; részt kell vállalnunk a falvak történelmi neveinek visszaállításában, a településtörténet tényekre épülő tanulmányozásában. E feladatok megoldására kívánjuk koncentrálni a rendelkezésünkre álló anyagi és szellemi erőket.

Petro Lizanec